

PASSIIVILAUSEET JA TILANTEET

Juhani Löflund *Suomen kirjoitetun yleiskielen passiivi*. Åbo: Åbo Akademis förlag 1998. 200 s. ISBN 951-765-004-3.

Suomen passiivi on vanhastaan ollut fennistien hartaan kiinnostuksen kohteena. Pelkistäen voi sanoa, että sitä on lähestytty kolmelta suunnalta. Ensinnäkin on pyritty selvittämään passiivin alkuperää; tätä nykyä katsotaan, että se on syntyisin kausatiiviverbeistä tyyppiä *purettaa, tapattaa*. Toiseksi passiiville on etsitty optimaalista synkronista kuvausta sovittamalla sitä erilaisiin kieliopillisiin kehyksiin. Ja kolmanneksi suomen passiivia on tarkasteltu niin sanoakseni typologisesta näkökulmasta rinnastamalla se muiden kielten passiivikonstruktioihin.

Juhani Löflund on tarttunut väitöskirjassaan paljon kaluttuun aiheeseen. Hänen tutkimusotteensa ei ole diakroninen. Hän tarkastelee kyllä kriittisesti suomen passiivin syntyä koskevia käsityksiä mutta ei pyri esittämään uusia kannanottoja saati kumoamaan vallitsevaa näkemystä. Tarkoituksena ei myöskään ole rakentaa uutta kieliopillista analyysiä suomen passiivista. Sen sijaan vertaileva näkökulma on jossain määrin esillä, sillä Löflund rinnastaa suomen passiivin germaanisten kielten ja nimenomaan ruotsin samantapaisiin konstruktioihin. Niinpä hän osoittaa, että suomen passiivi vastaa varsin pitkälle ruotsin *s*-passiivia; sen sijaan oppikirjoissa suomen passiivin vastineeksi esitetty *man*-konstruktio sopii pikemminkin generisen nollapersoonalauseen käännökseksi.

Itse asiassa keskeisintä osaa työstä on

aika vaikea sijoittaa kolmijakoon diakronia – synkronia – typologia. Tutkimus on ilman muuta synkroninen, mutta varsinaisesti grammaattista analyysiä se ei tavoittele. Sen sijaan se keskittyy passiivilauseitten semanttiseen ja pragmaattiseen tulkintaan. Erityisesti Löflund on kiinnostunut kahdesta seikasta. Ensinnäkin hän kiinnittää huomion siihen, onko passiivilause spesifinen vai generinen eli liittyykö sen ilmaisema tapahtuma tiettyyn tilanteeseen vai ei. Ja toiseksi hän tarkkailee sitä, onko passiivilauseen tekijä tunnistettavissa kontekstista vai jääkö se täsmentymättä. Parhaiten väitöskirjan tavoitteenasetteluja sopii luonnehtimaan tekijä itse (s. 3):

Tutkimukseni yksi tärkeimmistä tehtävistä on yrittää selvittää passiivilauseiden semanttinen ja rakenteellinen luonne. Pyrin siis vastaamaan sentyyppisiin kysymyksiin kuin millaista asiaintilaa passiivilauseella kuvataan ja mikä on passiivilauseiden tavallisin syntaktinen rakenne. Yritän myös selvittää, millaiset kielelliset rakenne-elementit saattavat vaikuttaa siihen, miten passiivilauseen kuvaama asiaintila käsitetään. Myös eri tekstityyppien passiivilauseiden jakauma on tarkasteltavana. Tavoitteena on selvittää myös passiivisen temporaalirakenteen omat semanttiset ja syntaktiset piirteet.

Käytännössä syntaktinen tarkastelu jää taka-alalle; hieman yllättävänä pidänkin, että esimerkiksi passiivilauseen objekti ja siihen liittyvät kysymykset sivuutetaan jok-

▷

seenkin kokonaan. Samaten olisi voinut odottaa puuttumista predikatiivilauseeseen ja passiivisen liittomuodon erontekoon: Miten tulisi käsitellä vaikkapa variaatio *Ei ole mies ~ miestä suuruudella pilattu?* Entä miten suhtautua konneksioon *olen koulutettu* esimerkissä *Ehkä enää teologinen tiedekunta, jossa olen koulutettu, tarjoaa kaikuja menneisyyden sivistysyliopistosta* (Elina Vuola SK 39/1998)?

Voisi siis katsoa, että kysymyksessä on väitöskirja, joka keskittyy passiivin tekstuaalis-pragmaattisiin funktioihin. Jossain määrin näin onkin, sillä esillä on joukko kokonaisia tekstejä, joiden passiivilauseet käydään systemaattisesti läpi. Valtaosa aineistosta on kuitenkin irrallisia esimerkkilauseita. Ne on kyllä poimittu aidoista teksteistä, mutta kontekstin mukaan ottamista tekijä ei ole yleensä katsonut tarpeelliseksi. Tämä asettaakin työn painopisteen pikemmin passiivilauseitten semanttisiin kuin tekstuaalisiin ja pragmaattisiin ominaisuuksiin.

Oman tarkastelunsa taustaksi Löflund esittelee suomen kielen passiivin tähänastista käsittelyä. Toisin kuin eräät aikaisemmat passiivin tutkijat hän korostaa, että vaikka passiivin asema on suomessa toinen kuin esimerkiksi englannissa ja ruotsissa, typologisesti suomen passiivi kuuluu kuitenkin samaan kategoriaan; etenkin teoksen loppupuolella näkemyksen tueksi esitetään vahvoja perusteluita. Laajahko katsaus on informatiivinen; kirjoittaja tuntee ilmeisen hyvin suomalaisen tutkimuksen ja käsittelee sitä kriittisesti ja asiantuntevasti.

Löflund on rajannut tutkimuskohteensa verraten ahtaaksi: mukana ovat vain passiiviset finiittimuodot (pois luettuna passiivimuodon käyttö monikon 1. persoonan asemasta, koska se ei kuulu kirjoitettuun yleiskieleen) ja passiivinen 2. infinitiivin inessiivi (*oppilaita valittaessa*). Näiden lisäksi huomion kohteena on jossain määrin myös geneerinen 3. persoona (*Kellosta*

näkee ajan). Rajaus on ymmärrettävä tutkimuksen fokuosoinnin kannalta, vaikka se leikkaa suuren osan passiivin käytöstä pois ja kaventaa olennaisesti näkökulmaa. Haitaksi ei varmaankaan olisi ollut, jos työn taustaksi olisi haravoitu laajemminkin passiivin esiintymisaluetta. Tosin Löflund pohjaa ennen varsinaista analyysinsä suomen passiivin käyttöehtoja ja erityisesti passiivin henkilötekijäisyyttä, predikaattiverbin ominaisuuksia ja erilaisten verbien vastahankaisuutta esiintyä passiivissa. Erityisesti huomio kohdistuu kuratiiviverbeihin. Ne häivyttävät tekijän ja tuovat subjektiksi teettäjän (*vetää* → *vedättää*, *jauhaa* → *jauhattaa*). Kuratiiviverbit karttavat passiivia, ja Löflundilla on tarjolla selitys: on luontevaa kätkeä agentti passiivin avulla (*Juhana vangittiin*) tai toimija kuratiivilla (*Erik XIV vangitutti Juhanan*), mutta on semanttisesti epäloogista, jos molemmat kätketään passiivikuratiiviin (*Juhana vangituttiin*). Testiaineiston avulla hän kuitenkin osoittaa, että useimmista kuratiiveista hyväksytään myös passiivi.

Työnsä perusaineistoksi Löflund on poiminut 1970-luvulta lähtien monipuolisen valikoiman rajauskriteerit täyttäviä esimerkkivirkkeitä. Poimintoja on kertynyt kaikkiaan likimain 4 500, vaikka tietenkin vain suhteellisen vähäinen osa niistä tulee itse tutkimuksessa suoranaisesti näkyviin. Lisäksi työssä käytetään hyväksi Lauseopin arkiston materiaalia kolmellakin tavalla: esimerkkiaineistona, tilastollisten laskelmien lähtökohtana ja kokonaisina teksteinä. Materiaalipohja on siis esiintyminä mitaten varsin runsas.

Löflund jakaa suomen kielen passiivin kahteen toisistaan semanttisesti eroavaan tyyppiin, joita hän kutsuu geneeriseksi ja spesifiseksi. Jälkimmäiseen tyyppiin kuuluva passiivilause ilmaisee tietyn tilanteen, edellisen tyyppin lause taas tilanteen, joka ei ole sidoksissa aikaan ja paikkaan. Spesifi-

set lauseet Löflund jakaa vielä kahtia sen perusteella, onko niiden tekijä tunnistettavissa kontekstista vai ei. Esillä ovat siten seuraavat tyypit:

geneerinen

Viulun jousessa käytetään yhä aitoja hevosen häntäjouhia.

Koskelassa pantiin yleensä aikaisin makuulle.

spesifinen, tekijä ei käy ilmi

Myöhemmin maanantai-iltana somalit kuitenkin päästettiin maihin.

Taas vietettiin Koskelassa vaisu ilta.

spesifinen, tekijä käy ilmi

Ovelle koputettiin. Sisälle astui nuori suomalainen luutnantti.

Tykkiasemissa heräiltiin. Huolettomina puna-armeijalaiset toimittelivat aamuaskareitaan.

Periaatteessa tekijän tunnistettavuuteen perustuvan eronteon olisi voinut yleistää myös geneerisiin (tai paremminkin geneeris-habituaalisiin) lauseisiin. Löflundin kriteerin nojalla seuraavan esimerkin passiivilause olisi geneerinen, mutta sen tekijä on silti tunnistettavissa kontekstin perusteella: *Meille tuodaan sanomalehti myös viikonloppuisin. Naapurin Jussi hakee sen postin lehtilaatikosta.*

Työn keskeisiä tavoitteita on ollut selvittää kolmen näin erotellun tyypin luonne ja niiden väliset erot ja yhtäläisyydet. Aineiston käsittely alkaa finiittisistä passiivilauseista. Kiinnostavaa on tietenkin se, mikä kontekstissa ohjaa tulkinnan geneeriseksi tai spesifiseksi ja millä perusteella voidaan tunnistaa passiivin peittämä »tekijä». Tästä Löflund esittää runsaasti esimerkistöä, mutta selviä yleistyksiä on aineiston pohjalta vaikea tehdä. Finiittisten passiivilauseiden luokitukselta ja tekijän tunnistettavuuteen liittyvistä kysymyksistä siirrytään käsittelemään geneeristen ja spesifisten

passiivilauseiden suhteita erilaisissa tekstinäytteissä. Löflund osoittaa niissä esiintyvät passiivimuodot, luokittaa ne pääjakonsa mukaisesti geneerisiksi tai spesifisiksi ja kommentoi lyhyesti tekstejä ja niistä tekemiään havaintoja. Itse ajatus — tarkastella passiivimuotojen esiintymiä laajemmassa tekstiyhteydessä — on hyvä. Esimerkkitekstien valinta tuntuu kuitenkin summittaiselta; kysymys ei varsinaisesti ole tekstilajien vaan Lauseopin arkiston eri tekstilähteitä edustavien näytteiden vertailusta. Etualalla on raakamateriaali sinänsä eivätkä niinkään ne passiiviin liittyvät ilmiöt, joita tuon materiaalin pohjalta on ollut tarkoitus lähestyä.

Yksittäisten tekstien esittelyä täydentää tilastollinen katsaus Lauseopin arkiston aineistoon. Siinä Löflund esittelee taulukkomuodossa toisaalta passiivin finiittisten taivutusmuotojen ja toisaalta kahteen semanttiseen pääkategoriaansa kuuluvien esiintymien frekvenssin eri tekstilajeissa; lisäksi hän tarkastelee transitiiivisten ja intransitiivisten passiivilauseiden esiintymistajuutta ja esittää luettelon yleisimmin passiivimuotoisina esiintyvistä verbeistä. Vaikka taulukointitekniikkaa olisi ollut syytä hioa, tämä osa tutkimusta tuottaa kiinnostavaa tietoa. Runsaat 10 % korpuksen lauseista on passiivissa, ja geneerisen ja spesifisen passiivin osuus on kutakuinkin sama.

Valaiseva on myös laskelma, joka osoittaa transitiivisuuden hallitsevan aseman passiivilauseissa: aineiston 2 381 passiivilauseesta transitiivisia on 91,4 % ja intransitiivisia vain 8,6 %. Tämän voi tulkita niin, että passiivin keskeinen tehtävä on subjektin häivyttäminen. Löflund ei kuitenkaan nielaise selitystä sellaisenaan; hänen mukaansa (s. 126) »aktiivissa kuvauksen keskipisteenä on subjektin referentti, jolloin on kuvattava tilanteita, joihin tapauksittain sopivat joko intransitiiviset tai transitiiiviset verbit, kun taas passiivissa kuvauksen kes-

kipisteenä on objektin referentti, mikä edellyttää nimenomaan transitiiiverbejä. Suomen passiivin ensisijaisena tehtävänä on siis nostaa kohde etualalle.»

»Infiniittisiä passiivirakenteita» eli käytännössä passiivin 2. infinitiivin inessiiviä käsitellään saman pääjaon mukaisesti kuin finiittisiäkin passiivimuotoja. Uutena piirteenä on kuitenkin huomion kohdistaminen siihen, onko tällaisessa lauseessa myös finiittiverbi passiivissa (*Valkoviinejä valmistettaessa rypäleet murskataan*) vai yksikön 3. persoonassa (*Sen läpi ajettaessa saa ensi vaikutelman*). Huomio siirtyy siis passiivin ja geneerisen 3. persoonan (»nollapersoonan») eroon. Seuraavat kaksi lukua käsittelevätkin infinitiittisiä (*Pyöräillessä ehtii ajatella*) ja finiittisiä (*Kellosta näkee ajan*) nollapersoonaisia verbiesiintymiä. Passiivin ja geneerisen 3. persoonan kontrastointi on luonteva ja kiinnostava tutkimusasetelma, vaikka ilmaisutyypin vertailu ei laajenekaan kovin kattavaksi. Löflund katsoo — ehkä liikaakin pelkistäen — että passiivilla kuvataan tekemistä, joka todella tapahtuu tai on tapahtunut, kun taas nollapersoonalauseen ensisijainen tehtävä on ilmaista tekemisen mahdollisuutta. Lisämausteen passiivin käsittelyyn tuo suppeahko katsaus suomen passiivin ja geneerisen 3. persoonan

nan ruotsinkielisiin käännösvastineisiin.

Ensi vaikutelman perusteella *Suomen kirjoitetun yleiskielen passiivia* voi luonnehtia tutkimusotteeltaan deskriptiiviseksi. Vaikutelma on epäilemättä liian yksioikoinen, mutta ei aivan väärä. Löflund kyllä analysoi paikoin varsin seikkaperäisestikin yksittäisiä esimerkkejä tai esimerkkiryhmiä, mutta tyytyy useinkin etupäässä kirjamaan havaintojaan tavoittelematta pitämälle yltäviä yleistyksiä. Vaikka päätelmät ovatkin asiantuntevia ja korrekkeja, niitä voi pitää varsin varovaisina. Ilmeisiä rikkeitä tutkimuksesta saa hakea; se on varmaa työtä mutta ehkä turhankin siloinen: näkökulma on rajattu suhteellisen kapeaksi, ja käytävissä olevaa aineistoa on nähdäkseni hyödynnetty vain osittain. Mutta toisaalta rajaus pitää tutkimuksen hyvin koossa, ja siitäkin huolimatta, että tulokset jäävät joiltakin osin niukahkoiksi, suomen passiivin kokonaiskuvaa ne selventävät. ■

PENTTI LEINO

Suomen kielen laitos,
PL 3 (Fabianinkatu 33),
00014 Helsingin yliopisto
Sähköposti: pentti.leino@helsinki.fi

E. N. SETÄLÄ SUURENNUSLASIN ALLA

Fred Karlsson *E. N. Setälä vaarallisilla vesillä. Tieteellisen vallankäytön, käyttäytymisen ja perinteen analyysi.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 765. Helsinki: SKS 2000. 309 s. sekä kuvallitteitä. ISBN 951-746-136-4.

Emil Nestor Setälä (1864–1935) oli 1900-luvun alussa kunnioitettu ja vaikutusvaltainen henkilö, jonka toimia ei juuri julkisesti arvosteltu. Hänen pitkänä professorikautenaan hänen tieteellinenkin arvovaltansa oli niin suuri, että myös hänen yltiöpäinen kehitelmänsä, astevaihteluteoria,

otettiin vastaan lähes kritiikittä. Fred Karlssonin Setälää käsittelevän kirjan voi nähdä myöhäisenä reaktiona tätä tavanomaiset mitat ylittävää arvovaltaa vastaan. Kun Setälää elinaikanaan katsottiin enimmäkseen saavutustensa ja myönteisten ominaisuuksiensa näkökulmasta, Karlsson tarkas-